

Haynrix Böll

XX əsr dünya ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biri, Nobel mükafatı laureatı Haynrix Böll Azərbaycan oxucularına 60-cı illərdən tanışdır. Onun alman dilindən tərcümə olunmuş bir neçə hekayəsi, azacıq sonra isə istedadlı yazıçı və tərcüməçi Əkrəm Əylislinin «O illərin çörəyi» povesti oxucuları tərəfindən böyük maraqla qarşılandı.

XX əsri «qaçqınlar və əsirlər» əsri adlandıran Böll İkinci Dünya müharibəsinin iştirakçısı olduğu üçün təbii ki, ədəbiyyata da elə bu mövzu ilə gəlmişdir və tərəddüd etmədən demək olar ki, 50-ci illərdən başlayaraq Qərbi Almanıyanın ən çox oxunan yazıçısı olmuşdur. Bunun da səbəbi, hər şeydən əvvəl, yazıçının öz müasirlərini düşündürən problemlərdən yazması idi. Əslində, həmin problemlər öz-özlüyündə məlum idi; müharibədən yeni çıxmış bir ölkənin ən böyük çətinliyi öz keçmişinə münasibətini müəyyənləşdirmək və bunun əsasında da gələcəyi qurmaq. Böllü bir yazıçı, ziyalı kimi maraqlandıran da elə bu idi: müharibə insanları yalnız fiziki cəhətdən deyil, həm də mənəvi cəhətdən şikəst etdi və bundan sonra yaranmış cəmiyyətdə həmin «şikəst» insanlara münasibət necə olacaq? Daha doğrusu, necədir? Bu iki istiqamət Böllün yaradıcılığında – istər hekayələrində, istərsə də romanlarında həmişə qoşa inkişaf etmişdir. Daha doğrusu, ictimai-sosial durumun bədii predmetə çevrildiyi əsərlərdə həmişə müharibənin dəhşətləri, müharibə haqqında yazılan əsərlərdə isə ictimai-sosial münasibətlərin müxtəlif çalarları hiss olunur. «Haradaydın, Adəm?», «Sahibsiz ev», «Saat onun yarısında bilyard oyunu» və s. romanlarını səciyyələndirən də elə bu xüsusiyyətlərdir.

Hər cür pafosdan, praktikadan uzaq, gündəlik həyat və məişət olayları rakursunda «balaca adamların» qorxu və ümitsizliyi, mövcudluq uğrunda apardıqları mübarizəsi... Və bütün bunları sakit axarlı bir təhkiyə ilə, bəzi hallarda qrotesk, sarkazm səviyyəsinə qalxan incə bir yumorla,

rəmzlərlə təsviri. Bütün bunlar Böllün poetikasını səciyyələndirən xüsusiyyətlərdir.

Qabriele Hoffmanın «Haynrix Böllün bioqrafiyası» kitabından səhifələr

1979-cu ilin dekabrında Haynrix və Annemariya Böll, arvadı Teresa və qızılgə götürdüyü Sara ilə Ekvadorda yaşayan oğlanları Vinsentə qonaq getmişdilər. Dəniz səviyyəsindən az qala 3000 metr yüksəklikdə olan bir yerdə yaşamaq Böllün səhhətinə pis təsir etdi, sinəsində, sol qıçında ağrılar başladı və o, həkimə getməli oldu. Həkim kəskin qanaxmaların olduğunu bildirdi. Ürəkdən çıxan tac damar – aorta zədələnmişdi, qıçındakı arteriyalar, demək olar ki, tamam tutulmuşdu... Hamısı siqaret çəkməyin nəticəsi idi. Cərrahlar çox mürəkkəb bir əməliyyata başladılar: onun döş qəfəsini yardılar, «ürək – ciyər maşını» qan dövranını, tənəffüsü öz üzərinə götürdü və həkimlər aortanın kiçik bir hissəsini süni damarla əvəz etdilər. Qıçındakı tutulmuş arteriyalara calaq verdilər, necə deyərlər, zədələnmiş yerlərin üstündən «körpü çəkdilər». Böll üç həftə xəstəxanada qaldı, sonra Almaniya qayıtdı. Çox zəifləmişdi. Məlum oldu ki, həyatı hələ də təhlükə qarşısındadır. O çətin, mürəkkəb əməliyyat təkrar olundu, bu dəfə sol qıçının barmaqlarını kəsib götürdülər. Şəkər xəstəsi olan Böll dörd ay Köln yaxınlığındakı Enqelskirxenində döş qəfəsi cərrahiyyəsi üçün nəzərdə tutulan xüsusi klinikada qalmalı oldu. Yalnız 1980-ci ilin mart ayından sonra vəziyyəti yavaş – yavaş yaxşılaşmağa başladı.

Həkimlər də, tibb bacıları da ona xəbərdarlıq etdilər ki, siqareti mütləq tərgitməlidir. Ancaq Böll bunu bacarmadı. Həkimlər dedilər ki, əgər sol qıçını xilas etmək istəyirsə, gərək hər gün iki kilometr piyada yol getsin. O, düz bir il ağrıya – ağrıya iki qoltuq ağacı ilə həmin məsafəni bir saata gedib

qayıtdı. Bu intizamı ilə sol qıçını xilas edə bildi. Ancaq xüsusi ayaqqabı geyməli, çəlik götürməli oldu...

1985-ci ilin yazını Haynrix və Annemariya Böll həmişə olduğu kimi Lanqenbroyxda keçirdilər. Böllün «Qadınlar çay kənarında» adlı romanı – əsərə bu adı arvadı tapmışdı – 1984-cü ilin noyabrında hazır idi və fevral ayında istehsalata göndərilmişdi. Son korrektura işlərini Böll 1985-ci il iyunun 13-də sona çatdırdı.

İyun ayının son həftəsi başa çatmağa lap az qalanda – şənbə günü qarnında ağrılar başladı. Bazar ertəsi tezdən şəxsi həkimini çağırdı və elə həmin gün də 1980-ci ildə yatmış olduğu döş qəfəsi cərrahiyəsi klinikasına gətirildi, bir gün sonra isə təşrih olundu. İyulun 15-də günortadan sonra həkimlər onu evə yazdılar. Arvadı və uzun illərdən bəri katibəsi işləyən Renate Qrütsbax onu xəstəxanadan çıxardılar. Frau Qrütsbax Böllə arvadını Lanqenbroyxa gətirdi. Burda onları oğlanları Rene öz ailəsi ilə birlikdə gözləyirdi. Böllün vəziyyəti o qədər də yaxşı deyildi, ancaq bununla belə, heç kəs ağlına heç nə gətirmirdi.

Səhəri gün, çərşənbə axşamı, 1985-ci ilin 16 iyulunda, səhər saat səkkizdə Haynrix Böll vəfat etdi...

Heç bir saat keçməmiş ilk curnalistlər gəldi. Bəziləri Lanqenbroyxa gəlmişdi, bəziləri də Mertenə, Qrosshauya... Böllün ölüm xəbərinin belə tez yayılması hamı üçün sirr olaraq qaldı. Kölədə bayraqlar salındı.

Cümə günü, iyulun 19-da bütün Nordreyn – Vestfaləndə matəm bayraqları dalğalanırdı. Haynrix Böll Bornhaym – Merten icmasının qəbristanlığında torpağa tapşırılırdı. Mərhum üçün cənazə duası Müqəddəs Marten katolik kilsəsində saat 9¹⁵-də başladı. Ailəsi bu mərasimə yalnız yaxınlarını dəvət etmişdi, ancaq gələnlərin sayı iki yüzdən çox idi. Böllün dostu keşiş Herbert Falken İncildən, rəsam Vinsent van Qoqun öz qardaşı Teoya yazdığı məktubdan parçalar oxudu, Allahdan Haynrix Böllün ruhuna yer üzündə olmayan rahatlıq dilədi və öz duasını bu sözlərlə bitirdi: «Biz mərhumun adından hamıya sülh, tərksilah olmaq, dialoqa başlamaq,

sərvətlərin ədalətli bölgüsünü, xalqların barışmasını və hamıdan çox biz almanları sıxan günahlardan azad olmağı diləyirik!»

Matəm iştirakçıları kilsədən çıxdılar. Qaraçı musiqiçiləri onları skripka, gitara, akkordionla qəbristanlığa qədər müşaiyət etdilər. Tabut oradakı kiçik kilsəyə qoyulmuşdu. Federal prezident fon Vaytszeker asta addımlarla dəfn iştirakçıları arasında gedirdi...

Böllün ailəsi xahiş etmişdi ki, nə kilsədə, nə də qəbristanlıqda çəkiliş aparılmasın, səs yazılmasın. Ancaq televiziya qabaqda gedirdi, fotoqraflar kilsə ilə üzbəüz olan evlərin pəncərəsindən - qəbristanlığa gedən yolda, məzarın önündə şəkil çəkirdilər.

Qəbristanlıqdakı kiçik kilsəyə qoyulmuş tabutun önündə dördcə əklil vardı. Ailəsi xahiş etmişdi ki, əklillərə, güllərə veriləcək pulları təqib olunan yazıçılara, onların ailəsinə kömək etmək üçün PEN – Klubun yardım fonduna köçürsünlər. Fonda 45 min mark köçürülmüşdü...

Tabutu qəbrə qədər altı kişi apardı: Oğlanları Rene və Vinsent, məktəb yoldaşı Kaspar Markard, yazıçılar Qünter Qrass və Qünter Valraf, bir də çəliyinə dirənən, həddən artıq kədərli görünən, saçı – saqqalı tamam ağarmış Lev Kopelev. Yaxınları, dostları məzara qoyulmuş tabutun üstünə mirra dəstələri atdılar. Skripka, gitara, akkardeon təzədən səsləndi, matəm iştirakçıları dua oxudular. Göydən uçan iki reaktiv qırıcı təyyarənin uğultusu bu duanı eşitməz etdi...

Böll ölənin günü alman televiziyaçıları öz proqramlarında dəyişiklik etdilər və axşamlar onun iki ekranlaşdırılmış əsərini göstərdilər: «Bir təlxəyin düşüncələri» və «Sahibsiz ev». Almaniyanın böyük şəhərlərinin kitab mağazalarında Böllün əsərlərini alanların sayı çoxaldı. Düsseldorfda şəhər açılan kimi kitab mağazalarında növbələr yarandı. Çıxması 19 avqust 1985-ci ilə planlaşdırılmış «Qadınlar çay kənarında» romanına əvvəlcədən abunə yazılanların sayı gündən – günə artdı.

Almaniya Federativ Respublikasında, eləcə də xaricdə çıxan qəzetlər Böll haqqında geniş yazılar – nekroloqlar dərc etdilər. Curnalistlər, yazıçılar

onu çox böyük sənətkar, moralist adlandırıdılar. Bu sətirlərdən təriflər, təşəkkürlərlə bərabər böyük bir kədər, hüzn duyulurdu. Volfram Şüttele adlı bir tənqidçi «Frankfurter Rundschau» qəzetində yazırdı: «Bu dünyada Böllün olması, başqaları susarkən onun öz səsini qaldırması çoxlarına cəsarət verirdi. – Çox acınacaqlıdır ki, indi o, əbədi susmalı olacaq...»

Bütün partiyaların nümayəndələri Böllün ölümündən kədərləndiklərini bildirdilər. Heç kəsdə ona qarşı düşmənçilik hissi qalmamışdı, hamı onu tərifləyir və deyirdi ki, Böll kimi incəsənəti siyasətlə birləşdirən ikinci bir sənətkar yoxdur.

İndi məlum oldu ki, yer üzündə çox adam ona minnətdardır. 1985-ci ilin sentyabrında Kölndə Böllün anım gecəsi keçirilirdi və Qünter Valraf orda dedi ki, Böll altmışıncı illərdə bir nəfəri öz maşınının yük yerində Qərbə keçirib...

Böllün ailəsi bu məsələyə münasibət bildirməkdən imtina etdi.

Bir çox qəzet yazılarında, nekroloqlarda Böllün ölümünün təfərrüatları verildi. Guya o, həyat həvəsini itiribmiş, daha yaşamaq istəməmiş... Harada dəfn olunacağını da özü əvvəlcədən deyibmiş, Köln şəhərindəki fəxri qəbrdən imtina edibmiş... Böll 1976-cı ildə kilşə üzvlüyündən öz xahişi ilə çıxmışdı və indi ölüm ayağında olanda keşiş dostundan özünün kilşə qaydası ilə dəfn olunmasını xahiş edibmiş, dostu da onun xahişini yerinə yetirib. Qəzetlər hətta Kölnün Baş Katolik İdarəsinin nümayəndəsinin bəyanatını dərc etmişdi ki, son vaxtlar Bölldə «dönüş nişanələri» hiss olunurdu. Ölümün səbəbi də mətbuatda verildi: emboliya...

Bütün bunlar nə dərəcədə həqiqətə uyğundur? Mertenə – Rene Böllün yanına gedirəm. Böyük mətbəxdəki dəyirmi stolun arxasında otururuq. Rene Böll deyir ki, nəşriyyatda narahatçılıq olacaq, burda otursaq yaxşıdır. Böllün bioqrafiyası üçün veriləcək şəkillər barədə danışırıq, onun həyatını əks etdirən sənədlərə baxırıq. Uşaqları Samay və Boris məktəbdən qayıdırlar, orada olanlardan danışırıqlar, sonra oynamağa

gedirlər. Karmen Alisia Böll nahar yeməyi hazırlamağa başlayır. Qarşımda verəcəyim sualların qeyd olunduğu kağız parçası var...

Böllün necə öldüyünü soruşuram. Heç olmasa ailə üzvləri onunla vidalaşa bildimi?

Rene Böll deyir:

-Bu barədə heç bir məlumat vermirik.

Deyirəm ki, məni çətin vəziyyətə qoyur. Axı hər hansı bir olayın necə baş verdiyini soruşmaq borcumdur ki, onun haqqında məlumat verə bilim.

Rene Böll başını tərpədir və deyir:

-Qəfil ölüm oldu... - eyni tonla təkrar edir: - qəfil və gözlənilməz...

Azacıq fasilə verəndən sonra deyir:

-Ölüm ictimai hadisə deyil...

Bu nədir? Yox, ola bilməz... Doğrudanmı Böllün hansı romanındasa təsvir olunan bir aləmə düşmüşəm? Mətbəx, uşaqlar, xörək bişirən mehriban ev sahibəsi... Hər şey Böllün təsvir etdiyi kimidir. Ailə heç bir sirr vermək istəmir. Atanı çox yüksək tuturlar. Bəs mən özüm hansı hissləri keçirirəm? Hörmət hissi? Yox, inam hissidir bu!

Rene Böll onun kilsə qaydası ilə dəfn olunduğunun səbəblərini də açıqlamaq istəmir, deyir ki, yeni – yeni şayiələrin yaranmasına gətirib çıxarar. Yalnız bunu demək olar: ailəsi onun Mertendə dəfn olunmasını istədi və katolik kilsəsi də onların bu arzusunu yerinə yetirdi. Böll həmişə mömin xristian olub və elə o cür də ölüb, ancaq heç vaxt öz şəxsi işi hesab elədiyi dini əqidəsi barədə çox danışmayıb. Təzədən kilsə üzvlüyünə qayıtmayıb və «dönüş nişanələri»ndən də söhbət gedə bilməz...

Qorxa – qorxa soruşuram:

-Bəs ölümün səbəbi? Doğrudan emboliyadır?

Rene Böll çiyinlərini çəkir, deyir ki, heç kəs dəqiq tibbi diaqnoz qoya bilməz. Onun daha yaşamaq istəməməsi haqqındakı şayiələr də boş sözlərdir. Tənqidçilər də «Qadınlar çay kənarında» romanından danışanda

yazırdılar ki, guya Böll bunun son əsəri olduğunu bilirmiş. Guya onu həyat və yaradıcılığının son əsəri kimi yazıbmiş...

«Qadınlar çay kənarında» romanı on iki dialoq və monoloqdan ibarətdir. Təsvir olunan çay mənzərəsi də Reyn çayının Bonndan Bad Qadesberqə qədər olan sahilidir. Qadınlar isə dövlət katiblərinin, siyasətçilərin, müharibədən sonrakı illərdə Bonnda mənsəbə çatmış kişilərin arvadlarıdır. Bu kişiler keçmişə xatırlamağı xoşlamırlar, köhnə sənədləri yandırırırlar və öz vəzifələrindən başqa hər şeyə biganədirlər. Ancaq qadınlar unutmağı bacarmırlar, ona görə də həmişə narahatdırlar. Bankir Krenqelin arvadı özünü öldürür, çünki qızıl görə kimə düşərgələrdə qazla zəhərlənib öldürülmüş insanların ağızlarından çıxarılan qızıl dişləri xatırlayır. Əri Elizabet Blankremeri dəbdəbəli bir «dəlixana»da saxlayır və bir psixoloq qadın da onun yaddaşında «düzəlişlər edir». Qadın isə öz yaddaşını, ləyaqətini qorumaq istəyir. Əri nazir təyin olunan gün o özünü asır. Müharibə qurtarandan qırx il sonra Bonndan qaçmaq üçün yollar axtaran insanlar Erika Vublerin ətrafına toplaşır. Demək olar ki, hamı «burdan uzaqlaşmaq» istəyir, ancaq qatillər və ikiüzlülərlə dolu olan bu dünyada hara gedəcəklərini bilmirlər. Burdakı obrazların çoxu Böllün əvvəlki romanlarındakı qəhrəmanları xatırladır. Bu insanlar zamanla mübarizə aparmaqda davam edirlər... Kədər, ağrı – acı ilə dolu bir kitab...

Böll çox vaxt siyasətə şübhə ilə yanaşırdı, ancaq bununla belə, həmişə çıxış yolu görürdü, ümidini itirmirdi, irəliyə can atırdı. Romanı bitirəndən sonra da çoxlu planları vardı, yenə də yazmaq istəyirdi. İlk öncə də uşaqlar üçün! Həmin kitabın adını da tapmışdı: «Mənim oğru atam»...

Qabriele Hoffmanın
«Haynrix Böllün bioqrafiyası»
kitabından səhifələr
(cüzi ixtisarla)

10.06.1976

Haynrix Böllə görüş

Cənab Böll sizi cümə axşamı,
iyunun 6-da saat 14⁰⁰-da gözləyir.
Xahiş edirəm cavab verin.

Saat 14⁰⁰ müsahibə üçün pis vaxtdır. Neçə gündür ki, Kölnə çox
istidir, hava küçələrdə sanki asılıb qalıb. Əldən düşmüş halda məni

Hoyentsoller, Hohenştaufen dairələrindən keçib şimala tərəf aparan taksinin oturacağına yapışib qalmışam. Əsəbiləşmişəm...

Kölnəki rəfiqələrimdən biri əlimdə Haynrix Böllə verəcəyim suallar qeyd olunmuş kağızı görəndə demişdi:

-Uzaqbaşı bircə saat...sonra deyəcək: xoş getdin!

O, radioda işləyir və şəhərdə Böll haqqında gəzən şaiyələri mənə çatdırır. Böllün əsərlərinin, haqqında yazılanların, demək olar ki, hamısını oxumuşam, ancaq qəribə də olsa, mənə əlçatmaz kimi görünür: Ömrü boyu Kölnə yaşayıb, qırx ildir arvadına sədaqətlidir, nə qədər şirnikdirici təkliflər gəlsə də, heç birinə məhəl qoymayıb.

Əvvəlcədən deyim ki, az qala üç saat çəkən söhbətdən sonra da Böll yenə əlçatmaz kimi qaldı. Çox nəzakətli, səbrli idi. Müsahibə verməkdə, sözün yaxşı mənasında, peşəkardır: sərbəst, sərrast...Çıxıb gedəndə qəlbim ona qarşı hörmət və ehtiramla dolu idi, ancaq bununla belə qəribə bir həsrətlə Heminqueydəki kişilərə xas olan monotonluğu xatırladım. İrəli çıxmış qarnı ilə fəxr edən, dəri kürkdə, üzü tüklü, əlində ov silahı şəkil çəkdirən yazıçı haqqında yazmağa nə var ki! Qabıqı möhkəm olan meyvənin çəyirdəyi yumşaq olar...

Hölxratər küçəsindəki 7 sayılı köhnə binadakı mənzilində zəngin altında adı bütöv yazılıb: «Haynrix Böll». Bu, xoşuma gəldi...

Katibəsi məni içəri dəvət edir. Özü qabaqda gedir və biz ağ rəngli yumşaq mebel düzülmüş otaqdan keçib işıqlı bir dəhlizə çıxırıq. Otaqlar hündürdür, havası boldur, təmizdir. Divarları açıq rəngdədir. Mebel çox deyil, olanlar da sadədir, adamı sıxmır. Divarlar boyu kitab dolu rəflər düzülüb, sağ tərəfdəki dəhlizdə isə üstü səliqə ilə yazılmış qovluqlar döşəmədən tavana qədər düzəldilmiş rəflərə düzülüb. Sonra dar, uzun bir dəhlizə çıxırıq: onun sol tərəfində otaqlara qapılar açılır. Katibə həmin qapılardan birinin qarşısında dayanıb onu ehtiyatla döyür.

-Buyurun!

Bus söz elə səslənir ki, onu deyən adam sanki dərin yuxudan yenicə ayılıb. Haynrix Böll əlindəki curnalı bir tərəfə qoyub ağır – ağır ayağa qalxır. Boy – buxunlu adamdır, sakit, gümrah görkəmi var. Öz yanında – pəncərənin qarşısında divardan divara olan böyük yazı stolunun arxasında mənə oturmağa yer göstərir. Üzbəüzdə məktəbin hasarı görünür. Katibə o dəqiqə qəhvə gətirir, mehribanlıq göstərir. Mənim gəlişimə hazırlıq görülüb. Düzdür, özümü qonaq kimi hiss edə bilməyirəm, ancaq onların bu qonaqpərvərliyi məni gərginləşməyə qoymur. Böll qəndqabını mənə tərəf çəkir, siqaret təklif edir. Özünü isə qənd götürmür.

Bir gün əvvəl istinin cırhacırında arvadı ilə maşında İsveçrədən Kölnə gəlib. Deyir ki, əsl dəhşət idi. Böyük oğlu xəstədir, İsveçrədəki sanatoriyaların birində müalicə olunur. Bu gün səhər – səhər Böll özü doqquzun yarısından on ikiyədək həkimin yanında olub, saat 14⁰⁰-da da mən gəldim. Axşam Ayfelə gedəcək, orda işləyir...

Deyirəm ki, kölnlülər hər şeylə maraqlanırlar, özləri də söhbətçil olurlar. Pəncərənin qabağında balısa dirsəklənib küçəyə baxır, söz atmaqla, gülməklə orada baş verənlərin iştirakçısına çevrilirlər...Biz də əvvəllər belə eləyərdik...Böll astadan, ancaq ürəkdən gülür. Deyir ki, yeri gəlmişkən, kölnlülərin ondan xoşu gəlmir. Burdakı ikinci evidir, əsas yaşayış yeri Ayfeldir. «Hərdən burda da qalıram», - deyir. Köln – romanlarındakı hadisələrin cərəyan etdiyi yer indi bir şəhər kimi onun üçün mənasını itirib. Müharibədən əvvəlki Köln, müharibə dövründəki Köln və bir də müharibədən sonrakı Köln. Bu günki Kölndə özünəməxsusluq qalmayıb, ona Stuttqart da demək olar, Frankfurt da...Maşınların şütüdüüyü enli küçələr, səs – küy, narahatçılıq...Kədərlə deyir ki, dostlarının çoxu da ölüb...

Böllün yaxşı şəkilləri çox azdır. Televiziya ekranında sifəti donuq görünür. Ancaq həqiqətdə bu sifət çox canlı və həssasdır. Fotolarda, proektorların gur işığında görünməyən çoxlu xırda qırıqlar üzündəki ifadəni tez – tez dəyişdirir, dediyi sözlərə, kədərinə, istehzasına, heyretinə,

şuxluğuna, dalğınlığına uyğunlaşdırır... Ancaq gülüşü çox vaxt səssiz də olsa, ürəkdən gəlirdi. Səsi həmişə sakit, xışıltılı idi, ahəngi də çox dəyişmirdi.

Dedim ki, suallarım oxuduqlarıma əlavə kimi olacaq, bəzi məsələləri dəqiqləşdirəcəm, bəzilərini də tamamlayacam. Maraqlıdır, görəsən gah adi, gah da adamı təngə gətirən bu suallar «selini» necə qəbul edəcək?! Ancaq hamısını təbii qarşılayır. Bir az arxaya söykənir, siqaret çəkir, başını azacıq yana əyərək mənə baxır. Demək olar ki, üç saat beləcə qalır. Əynində açıq rəngli zolaqlı köynəyi var. Şalvarı da açıq rənglidir. Başının üstündə – divardan valideynlərinin, uşaqlarının şəkli asılıb. Yazı stolunun üstündə İrlandiyadakı evinin kiçik maketi var. Suallar bir – bir arxada qalır: uşaqlıq illəri, gəncliyi, ata evi, müharibədən sonrakı illər barədə olan suallar...Özümü artıq yüngülləşmiş kimi hiss edirəm. Zahirən diqqəti o qədər də cəlb etməyən bir həyat...Ancaq bir nəslin rıqqətli həyat yolu...Öyrənirəm ki, atası düzəltdiyi qapı – pəncərəyə yalnız və yalnız «yeni qotik üslubu»nda naxış vurarmış. Uşaq vaxtı ilk dəfə qorxu hissini də «yeni qotik üslubu»nu görəndə keçirib. Atasının yonduğu fiqurlar qədim sənət əsərlərinin surəti olurdu, oymaları, naxışları isə özü fikirləşib tapardı. Böll bu gün atasının «yeni qotik üslubu»na o qədər də pis baxmır, deyir ki, onun da çox gözəl cəhətləri vardı...

-Bəs ananız? – deyə soruşuram. – Onu təsəvvürümə gətirə bilmirəm.

-Elə mən də, - deyir Böll. – Çox üsyankar təbiəti vardı, anarxist idi.

-Elədir, - deyirəm, - bu haqda oxumuşam. Ancaq bu anarxizm onda özünü necə büruzə verirdi?

Böllün valideynlərinin böyüyüb başa çatdığı mühitdə təhsildən söhbət gedə bilməzdi. Halbuki babası Böllün atasını oxutdura bilərmiş. Əmilərindən biri hüquqşünas olmaq istəyirmiş. Əgər oxumaq vacibdirsə, onda ilahiyyat, vəssalam! Əmisi də keşiş olandan sonra hüquq sahəsində dissertasiya müdafiə etməli olur...

-Bəs anası?

Böll əmindir ki, anası oxusaydı çox aktiv bir siyasətçi olardı. İqtisadi böhran illərində ailə maddi cəhətdən pis vəziyyətə düşəndə dedi ki, banklar kimisə müflis edəcək...Dağıdıcı sistemin qanuni köklərini bizə başa saldı.

-Bəs o necə idi?

-Bilmirəm, - deyir, - gerek bu barədə fikirləşəm. Hələ buna hazır deyiləm...Demək çətindir...

Böll onun 1940-cı ildə hava hücumu zamanı zirzəmidə nə dediyini sözbəsöz söyləmək istəmir. Deyir ki, indi mənası yoxdur. Mənsə gözləyirəm. Böll deyir:

-Nasistlərin hərəkətlərini təhlil və amansızcasına tənqid edirdi. Məsələn, pəncərədən stürmer dəstələrinin keçdiyinə baxır, onların kimliyini, nə işlə məşğul olduqlarını deyirdi... 39-cu ildən sonra onu gec – gec görürdüm. Cəbhəyə getdim, sonralar da evləndim. Lenidə, Katarinada, ümumiyyətlə bütün qadın obrazlarında ondan nəşə var...

1976-cı ilin əvvəlində Böll və arvadı kilsə üzvlüyündən çıxırlar. Yazdıqları məktubdan bir cümlə deyir və məlum olur ki, dini əqidələrinə görə çıxmayıblar. Kilsə etiraz etmir. Ancaq çıxmamışdan əvvəlki günlərdə həyəcanlı anlar yaşamalı olublar. Böll bilmək istəyirmiş ki, dövlət nə dərəcədə «kilsənin çaldığı havaya oynayır» və nəşirlərindən xahiş edir ki, həmişəkindən fərqli olaraq məhkəmə icraçılarına onun kilsə vergilərindən qalan borclarını verməsinlər. Belə olan halda maliyyə idarəsi onun bütün hesablarını bağlatdırmalı olur. Hətta ən təcili köçürmələri də edə bilmir. Ayfelə gedib əmanət kitabçası vasitəsilə poçtdan pul götürür ki, heç olmasa cibində bir az nəğd pul olsun. Beş gündən sonra kilsə üzvlüyündən çıxır. Ancaq özünü həmişə katolik hesab edir...

-Belə çıxır ki, siz hələ də tövbə etməyə, priçastiyelərə gedə bilərsiniz?!

Səbirsizliklə əlini yellədir.1942 – 43-cü illərdə nasistlərin təzyiqi olmasaydı, elə o vaxt kilsədən ayrılırmış. Deyir ki, yəhudilər kimi eləyərdi. Onlar dindar deyildi,ancaq təqiblər vaxtı öz dinlərinə tapınırdılar.

-Nə vaxtsa başqa sənət sahibi olmağınız barədə düşünürsünüz?

Böll təəccüblə başını bulayır.

-Ancaq mən oxumuşam ki, vəkil olmadığınıza təəssüflənirsiniz.

Yalnız indi...Əvvəllər bəlkə də rəssamlığa həvəsi olarmış. Rəssamlıq ona çox təsir edir...Ədəbiyyatdan da çox...Ümumiyyətlə ona elə gəlir ki, ədəbiyyatı ədəbiyyatla müqayisə etmək səhvdir, artıq musiqini, rəssamlığı, ədəbiyyatı bir yerdə müqayisə etmək vaxtı çatıb...

Vəkil olmaq məsələsinə gəldikdə isə bu, yaşla bağlıdır, kövrəklikdir. Ədəbiyyatla, öz dünyası ilə məşğul olmaq onu yorub. Ancaq yazmaqdan hələ də ləzzət alır...Özgə heç nədən. Hə, bir də arzulayırdı ki, həmişəlik çörək ağacı olan bir sənəti olaydı...İstər yazmaqda, istərsə də vəkillik peşəsində söhbət hüquqdan, ədalətdən gedir...

-Həyatınızı dəyişdirə bilərsinizmi?

-Gecdir, çatdırmaram.

Bu nədir, doğrudanmı daha heç nə soruşmaq istəmirəm? Hava çox istidir və mənə elə gəlir ki, yorğunluq getdikcə özünü daha kəskin şəkildə göstərməyə başlayır. Deyəsən bir az da incikdir. Başa düşürəm ki, xoşlamadığı mövzulara toxunmuşam...

Oğlanları barədə danışırıq. Böll canlanır, səsi ucalır. Deyir ki, atalarının şöhrəti oğlanları üçün ağır yükə çevrilib. Özü də çox ağır yükə. Müəllimlər elə biliblər ki, Böllün oğlu mütləq «Alman dili» dərində hamıdan yaxşı olmalıdır və sairə. Belə «atmacalar» bacısı, qardaşı uşaqlarına da atılıb.

Böyüklərə nisbətən balaca uşaqlarla daha tez dil tapır. Uşaqlarının tərbiyəsində payı o qədər də çox olmayıb. Onlarla çox oynayıb, tez – tez səyahətlərə çıxıb. Deyir ki, onunla səyahətə çıxmaq uşaqlarının o qədər də xoşuna gəlmirmiş. Ancaq indi görür ki, bu səyahətlərin çox xeyri olub, aralarındakı münasibətləri möhkəmləndirib. Böyük oğlu heykəltaraşdır, ortancıl isə rəssam. Kiçiyi arxitektor olacaq, Axen şəhərində oxuyur. Ekvadorlu bir qızla evlənib, bəlkə də sonralar həmin qızın vətəninə getdi...

Bu sual da mütləq verilməlidir: gündəlik iş recimi?

Böll o dəqiqə cavab verir: səkkizin yarısında yuxudan durur, özünə insulin iynəsi vurur, səhər yeməyini yeyir, qəzet oxuyur. Saat 10.00-dan 14.30-dək işləyir, sonra kitab, qəzet oxuyur, dostları ilə görüşür. Çox vaxt axşamlar da iki – üç saat işləyir. İri həcmli iş olanda səhərdən axşamacan işdəyir. Özgə heç nə ilə məşğul olmur, yalnız hərdən dostları ilə görüşür...

Katibəsinin işi isə çox olur. İş lap çox olanda qardaşı, bacısı uşaqları ona kömək edir, əvəzində cib xərcliyi alırlar...Hər gün çoxlu dəvətnamələr gəlir: görüşlərə, müzakirələrə çağırırlar. Katibəsi gündə üç – dörd dəvətə «yox» cavabı verməli olur. Bu «yox»lar Böllü sıxır, çünki kimə «hə», kimə «yox» deməyi müəyyənləşdirmək onun üçün çətin olur. Deyir ki, kimsə həbsxanadan məktub yazıb kömək diləyर्सə, mütləq nəşə etmək lazım gəlir. Müxtəlif ölkələrdəki çoxlu dostları, tərcüməçiləri ilə yazışır. Müqavilələrini özü bağlayır. «Bu bir az incə məsələdir!» - deyərək yarı ciddi, yarı zarafat üzümə baxır...

76-cı ilin seçki kompaniyasında iştirak etmək istəmir, çünki heç bir işsizə iş yeri söz verə bilməz. 1972-ci ildə isə söhbət ümumi siyasi məsələlərdən gedirdi: şərq müqavilələri, Villi Branta göstərilən etimadsızlıq...Bunlar hamını ayağa qaldırmışdı. Bu seçki kompaniyasında isə onluq heç nə yoxdur. Seçki kompaniyasında təbliğatçı ola bilmir. İki – üç dəfə cəhd göstərib:

-Çox dəhşətli idi! – deyir.

İşləmək istəyir. Daha inanmır ki, kiməsə təsir edə bilər. Sakitlik istəyir. Bəlkə Brant istefaya gedəndən sonra ümitsizliyə qapılıb? Böll başını bulayır. Deyir ki, həmişə məsafə saxlayıb, indi də siyasətlə əvvəlkindən az maraqlanmır...

Sualları axıra çıxmışdı. Ümitsiz də olsa soruşuram ki, bəlkə ailəvi şəkli ola. Deyir ki, çox deyil, ancaq nəşə tapmaq olar. Uzun dəhlizdən keçib katibənin oturduğu otağa gəlirik. Hərəkətləri çox ləngdir, yeriyəndə bir az qabağa əyilir, çox, lap çox yorğun görünür. Böllün ardınca gedə – gedə ona yazığım gəlir, vicdan əzabı çəkirəm.

-Hə necədir, Renata, şəkillərimiz var?

Katibəsi ona bir qalaq şəkil uzadır.

-Annemariyanın şəkilləridir? Birdən xoşuna gəlməz, gərək əvvəlcə soruşam. Axı qadınlar çox dəyməduşər olur. Bəs mənim şəklim yoxdur? Bunlar heç...

Boynumu uzadaraq şəkillərə baxmaq istəyirəm. Onların üzünü başqa tərəfə çevirir, istehza ilə gülür. Sifətində bayaqkı sonu – sonucu görünməyən yorğunluqdan əsər – əlamət qalmır...

H.Böllün həyat yoldaşı